

згідно з ціннісною орієнтацією. Відповідно, це дає змогу казати й про важливість збереження етичного виміру в політиці.

#### **Список посилань:**

Berlin, I. (2013). *The Roots of Romanticism*. Edited by H. Hardy, foreword by J. Gray. Princeton University Press.

<https://doi.org/10.1515/9781400846696>

Fichte, J. G. (2018). *Science of Knowledge*. Creative Media Partners, LLC.

Nietzsche, F. (2006). *Thus Spoke Zarathustra*. Edited by R. Pippin & A. D. Caro. Cambridge University Press.

### **Людське надлюдське: зустріч із самим собою через філософську проєкцію**

*Юліана Яроцька*

Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

В одному з уривків Ніцшевої «Волі до влади» є наступне міркування про релігію: «Відчуття могутності, коли воно цілком захоплює людину раптово й непереможно, – а це відбувається за будь-яких сильних афектів, – збуджує в людині сумнів у власній особистості: вона не наважується помислити себе причиною цього загадкового відчуття, – і тоді вона уявляє замість себе більш могутню особистість, тобто божество» (Nietzsche, 1888). Так, згідно з Ніцше, виникає релігія. Але варто змістити наголос із метафізичної складової цієї рефлексії на психологічну – і отримаємо цікаве спостереження: не впізнаючи себе в собі, людина відчуває власні відчуття і приписує їх комусь радикально іншому, тобто, божеству. Але фактично це означає, що навіть радикально інше щодо людини – це все ще вона сама. (Принаймні, певна її частина).

Відштовхнувшись від цього міркування, ми можемо зробити крок убік і припустити, що помічений Ніцше феномен – це своєрідний філософський аналог феномену психологічної проєкції, тобто процесу несвідомого перенесення людиною

власних думок, почуттів і станів на інших, приписування їм власних рис тощо (McWilliams, 2023). Щось подібне відбувається і у процесі, про який говорить Ніцше. Як висновок: бог є рукотворним. Ба більше: бога було створено з ребра людини. Із того ребра, яке людина оцінила надто високо для самої себе.

Отже, зустрічаючись із божественним, ми насправді щоразу зустрічаємося із собою (хоча ми й переконані, при цьому, що перед нами – щось радикально інше). Можна зробити ще один крок далі і припустити, що таким чином людина пізнає себе; вона *потребує* образу божества, інстинктивно передчуваючи, що це – дистанційована, винесена назовні та зведена в абсолют частина самої людської суті. Дивлячись на бога, людина ніби вдивляється в дзеркало. Забутий факт «рукотворення» бога дає інтуїцію, що перед нею – щось, що має до неї безпосередній стосунок; однак, факт відчуження, а точніше – філософської проєкції стверджує: бог – це Інше. Не те, з чим могло б ототожнитися будь-яке Я. Щось надлюдське.

Якщо ж зробити ще один крок, то можна дійти висновку, що така філософська проєкція свідчить про стан незавершеності, розщепленості людини. Аби цю розщепленість подолати і, так би мовити, повернутися до себе, людина повинна здійснити зворотну процедуру: ототожнити все своє із собою, привласнити собі всі свої наймогутніші та найдивовижніші сили, тобто, цілком в дусі Ніцше, «вбити бога». В рамках даного міркування це виглядає логічним і навіть бажаним кроком. Але чи можливо це? Чи означає усвідомлення нами факту проєкції водночас можливість від неї відмовитися? Також постає питання про необхідність образу божества; адже, якщо його було створено, то не просто так. Воно має свої функції, своє місце і роль в людському сприйнятті себе й світу. Якщо ж забрати в людини її власне відображення, нехай і віднайдене в такий незвичний спосіб, то що вона побачить, глянувши в дзеркало?

Отже, не власне філософська проєкція є проблемою, а наша внутрішня потреба, яка сприяє цьому процесові. Моєю гіпотезою щодо цієї проблеми буде наступне: людина *потребує*, як розумна істота, – свідомо чи ні, – образу божества (або будь-якого подібного Іншого) як моменту можливості

самопізнання. Ми маємо змогу пізнати самих себе, лише спостерігаючи себе (або частину себе) «у дзеркалі», тобто як щось зовнішнє, інше. Процес розщеплення особистості на суб'єкт і об'єкт є неминучим: спрямовуючи увагу на саму себе, людина тим самим перетворює себе на об'єкт; дистанціюється від того, що вона хоче побачити, аби це побачити. А тому, «убивши бога», ми, відповідно, не позбавимося самооб'єктивації, бо не позбавимося потреби дивитись на себе. Якщо не бог, то якийсь інше альтер-его людства буде відігравати роль відображення; це місце не зможе надовго залишатися порожнім – адже ми майже дві з половиною тисячі років намагаємося слідувати заклику, написаному на храмі в Дельфах: «знай себе!» І тому уявляти себе як Інше – це лише спосіб зустрітися з собою.

#### **Список посилань:**

- McWilliams, N. (2023). Projection. In *Encyclopedia Britannica*.  
<https://www.britannica.com/science/projection-psychology>
- Nietzsche, F. (1888). *Posthumous Fragments*.  
[http://www.nietzschesource.org/#eKGWB/NF-1888,14\[124\]](http://www.nietzschesource.org/#eKGWB/NF-1888,14[124])

### **Під оком Великого Іншого: філософія за тоталітарних режимів**

*Іламі Ясна*

Інститут філософії та соціології Польської академії наук  
(Варшава)

Ідея Іншого, що увійшла до широкого обігу понад півстоліття тому, досі задає тон у дослідницьких парадигмах і щоденних практиках. Інший Жака Лакана, хай радикально інакший та незбагненний, постає як сумірний Я суб'єкт діалогу та ставить в авангард гуманітарних і соціальних досліджень розмаїття доти маргінальних ідей, традицій, досвідів і феноменів. Однак, сьогодні, коли аналітики говорять про «занепад демократій» (Smeltzer & Buyon, 2022), «антидемократичний поворот» (Csaky, 2021) та «повернення до авторитаризму» (Снайдер,